

101(477)(091)(082)
CP 56

077. Гоша

Філософська,
педагогічна
та літературно-мистецька
спадщина Г.С.Сковороди
і сучасність

(МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКИХ МІЖВУЗІВСЬКИХ
СКОВОРОДИНСЬКИХ ЧИТАНЬ З НАГОДИ
200-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ МИСЛИТЕЛЯ)

КРИВИЙ-РІГ
1994

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Г.С.СКОВОРОДИ

Григорія Савич Сковорода — не тільки видатним українським філософом-гуманістом, поетом, просвітителем, але і народним педагогом.

Він був впевнений, що щастя кожної людини не в багатстві, не в славі, не в чинах, не в честолюбних рисах, а в розумному задоволенні матеріальних і духовних потреб, в єдності самопізнання і праці. Г.С.Сковорода не протязі всього життя в своїх творах приділяв величезну увагу трудовому навчання і вихованню "сродности" праці. Головна джерело щастя — це праця, праця для себе для суспільства:

"прибирайся пахать землю, заготовлять пишу для людей и скотов, водить стада и пчелы или что твой в тебе Господь поведит. Не борся: самей в деленки твоим труд будет для тебя сладчайшим, нежели... самей трудов твоих плоды. Саго ожидает от тебе отечество твоё" /I, 348/.

Г.С.Сковорода вважає, що ключем до щастя є пізнання "самого себе". Крім того, людина має робити в житті саме те, чому відповідає її природа.

У своїх прозових творах, віршах, притчах, полемічних літературі Г.С.Сковорода виступав за рівність людей від природи. Тому він вимагав соціальної рівності серед народу, соціальної справедливості. Свої погляди до світу несправедливості Г.С.Сковорода висловив у філософських трактатах "Виснях Херьковських". Викриваючи жорстоку експлуатацію селян, показуючи знедоленість народу, він вірив в те, що "темное мрачнее царство" не вічна, що народні маси позбавляться кріпосництва і побудують вільне і щасливе життя.

Г.С.Сковорода підкреслює, що свобода — не головна мета людства, а також важливе прискорення розвитку освіти, культури, науки в інтересах народу. Нислитель намагався зробити кожну людину праці творчою особистістю і суспільного щастя.

Провідне місце у вихованні людини Г.С.Сковорода відводив "сродности". "Сродность" — це природний нахил до праці, це врахування його здібностей обдарувань до тієї чи іншої діяльності. Він звертав увагу на те, що стеновище людини в суспільстві повинно визначатися не родоводом, багатством або чинами, а "сродностью". Праця супроводжує людину на протязі всього життя, вона є її потребою, але праця повинна бути "сродною".

Віщо молода людина обирає заняття всупереч "сродности", то це ні до чого доброго привести не може, в діалозі "Алфавіт, или Букварь мира" Г.С.Сковорода писав:

"Некоторый молодой был моим учеником. Дитина подлинно рожден к человеколюбию и дружбе, рожден все честно слышать и делать. Но не рожден быть студентом. С удивлением сожалел я о его остолбенелости. Но как только он отрошился к механике, так вдруг всех удивил своим понятием без всякого руководителя" (3,54).

Головною причиною, втілював Г.С.Сковорода, що люди обирають "но сродну" їх природі працю, є бажання зайняти "місце під сонцем", щоб більше отримати матеріальних благ. А "несродна" праця негативно відбивається на розвитку суспільства і завдає йому великої шкоди. Г.С.Сковорода писав:

"Кто безобразит и растлевает всякую должность? -- несродность. Кто умещает науки и искусства? -- несродность... Она каждому званью внутренний яд и убийца..."

Кди лучше паши землю или носи оружие, отправляя кустарническое дело или художество твое. Делай то, к чему рожден..." (3,54).

Г.С.Сковорода вважав ніяку, наукову пізнання, однієї з головних передумов досягнення щастя людиною. В процесі пізнання містилися джерело морального задоволення людини пізнати себе і своє місце в суспільстві!

Особливістю поглядів Г.С.Сковороди на навчання і виховання є те, що його ідеї були майже вільні від теологічного нашарування з одного боку, а з іншого він виступив з критикою аристократичного виховання.

Педагогічні погляди Г.С.Сковороди почали формуватися в Черняхівській семінарії, де він викладав курс поезії і розробив свою систему, яку виклав у трактаті "Рассуждение о поэзии". Але він змушений був залишити семінарію через втручання єпископа в зміст навчання.

Михайло Ковалинський писав:

"Епископ требовал от него письменного ответа образом судебным через консисторию, для чего он не выполнил повеления. Сковорода отвечал, что он полагается на суд всех знатоков в том, что рассуждение его о поэзии и руководство написанное им, есть правильное и основанное на природе сего искусства" (5,490).

Працюючи вчителем в сім'ї поміщика Тамара, в Харківському колегіумі перед Г.С.Сковородою вистало питання про методи навча-

ння. Чи слід з перших кроків навчання орієнтуватися на Індивідуальну схильність виховання? Чи потрібно схильність кожного вихованця заохочувати, створюючи особливий режим? Інші питання (4, 76).

В цей період остаточно сформувалася педагогічна теорія Г.С.Сковороди, а потім і філософська. Питання про природне прагнення людини до того чи Іншого роду занять, питання "сродности" людею! душі зробилося для зрілого Г.С.Сковороди головним.

Г.С.Сковорода намагався змінити навчальний процес в Харківському колегіумі, перебудувати його зміст, особливо курс поетики. Він створив для учнів підручник "Начальная дверь ко християнскому добродравію", у якому вперше виклав свої філософські погляди на мораль людини і виклав об"єктивне Існування світу (6, 82).

В лекціях мислитель пропагував своє розуміння природи, ототожнення бога із закономірністю, вічністю; часом, рухом. Він писав:

"Весь мир состоит из двух натур: одна -- видимая, другая -- невидимая. Видимая натура называется тварь, а невидимая -- бог. Стя невидимая натура, или бог, все тварь пронизает и содержит; везде, всегда был, есть и будет. Например тело человеческое видно, но пронизающій и содержащій оноє ум не виден.

По сей причине у древних бог назывался ум всемірний. Ему у них были разные имена, например: натура, бытие вещей, вечность, время, судьба, необходимость, фортуна и про..." (1, 16). Таке трактування бога як природи, як "життя вещей" своїм пантеїстичним спрямуванням Ішло в розрив із тлумаченням бога релігійним вченням. Тому Г.С.Сковорода змушений був залишити Харківський колегіум, оскільки його звинувачували в підриві християнського віровчення.

Великого значення, особливо в дитячому віці, Г.С.Сковорода надавав розвитку розуму, розумовому вихованню. Розум людини слід виховувати у згоді з його природою. Г.С.Сковорода вважав, що першим завданням виховання розуму є звільнення людини від різних релігійних забобонів, -- вони притічуть людину і суперечать її природі.

В теорії пізнання вихідною точкою для Г.С.Сковороди була людина, її відчуття та розум. Це і прийшло до його до свесрідної

теорії самопідання, що передбачала багато елементів самови-
ховання.

В листах Г.С.Сковороди до Коваленського знаходимо чимало
порад і рекомендацій які не підтверджують. Він запитує свого
вихованця:

"Чим зайнятий в теперішній час твій меткий розум? Де він у
тебе тепер блукає? Чого він тепер бажає, чого прагне, від чого
тікає? Чи дів він впевнено, чи вагається?" Він радить не зали-
шати розум без діла, бо "нав розум ніколи не залишається без-
діяльним; він завжди любить чим-небудь займатися, якщо він не
буде мати хорошого, чим він міг би зайнятися, він зупиняється
до поганого" (Б, 320).

Г.С.Сковорода вважав, що людина не повинна даремно гаяти
час. У вихованні розуму треба поспішати: "паш"ятай, що нідо не
минде так швидко, як млість". В природі людини закладені великі
творчі можливості, але їх потрібно оберігати від різних негатив-
них виявів і розвивати.

"Учитель и врач, -- развивае свою думку Г.С.Сковорода, --
несть врач и учитель, а только слушатель природы, единственный
и истинный и врачевный и учительный" (Т, 496).

Г.С.Сковорода підкреслює, що людині потрібно виховувати
добре серце і розум; інакше вона буде нездатна любити до
добро, а до зло, це її настя, а де її біда.

Відзначаючи велику силу виховання Сковорода вважав, що
навіть найкраща система виховання не може замінити розуму лю-
дини і її "сродности". Принцип "сродности" в серцевиню педа-
гогічних поглядів Сковороди. Він визнавав тільки таке виховання,
яке допомагало розкрити "сродность" людини, розвинути її розум.

Г.С.Сковорода вважав, що кожна людина має свої природні
задатки. Від розкриття яких залежить і розвиток розуму. А розви-
ток задатків здійснюється в процесі виховання. Але виховання
може розвинути лише те в людині, що дала природа і дуже помиля-
ється ті проповідують "равное равенство" у всьому.

Г.С.Сковорода часто критикував Іонуоцу систему виховання,
яка була відірвана від життя народу і вимагав докорінної її
перебудови. Він, розглядаючи проблеми змісту освіти, виходив з
принципу народності, що освіта повинна відповідати інтересам
народу. Г.С.Сковорода -- один з перших педагогів, що вимагав
вивчення усної народної творчості, яка зберігає скарби народної
мудрості. "Вчення - світ, а невчення - тьма", "без наук і як

без рук", "в'їк живи, в'їк учиись" -- говорить народна мудрість.

З особливим увагою він відносився до вивчення української мови, а також до вивчення іноземних та стародавніх: грецької і латинської мов. Г.С.Сковорода приділяв значну увагу "теорії поезії", а також вивченню художньої літератури і історії, які на його думку відкривають шлях до кращого опанування інших наук. Великий філософ рекомендував "ізобильно вкушати" точні науки: математику, фізику, механіку, хімію, астрономію, а також географію і економіку. Він відзначав, що потрібно вивчати і "грецькі музи": музику і образотворче мистецтво, а також ремесла та землеробство.

Г.С.Сковорода не тільки вимагав вивчення широкого кола навчальних дисциплін, а і навчити дітей користуватися цими знаннями в житті. Право на освіту на його думку, повинні мати всі люди. Ще в дитячі роки потрібно розвивати прагнення до знань, до розумової праці, бо "якщо ти добре поєси в теперішньому, -- писав Сковорода Ковалинському, -- то добре поженеш у майбутньому, і ніхто з тих, хто придбав святі звичаї, не буде позбавлений у старості своїх заощаджень" (5,350).

Г.С.Сковорода, як гуманіст рішуче виступав проти суворої дисципліни, тілесних покарань, догматичного навчання, висував нову систему принципів і методів навчання, дає ряд корисних порад про розвиток природи дітей, їхніх природних нахилів і здібностей. Він вимагав враховувати вікові особливості дітей та їх індивідуальні здібності під час навчання, особливу увагу звертав на самостійну роботу, старанність, систематичність занять. Г.С.Сковорода радив Ковалинському:

" Знаходь годину і доленно потроху, але обов'язково і саме доленно, підкидай в дулу, як в шлунок, слово або вислів і немов до вогню підкидай потрохи матеріалу, щоб думка живилась, а не пригнічувалася" (5,362).

Він практикував різноманітні форми організації навчального процесу: лекції, колективні і індивідуальні форми роботи, додаткові заняття, гурткову форму роботи, бесіди. Просвітитель багато працював над удосконалення методів навчання, високо підніс виховну силу слова, широко використовував словесні методи навчання: розповіді, розмови, співбесіди. Всі форми і методи навчання, які використовував Г.С.Сковорода носили демократичний і прогресивний характер.

Головна проблема морального виховання з погляду Г.С.Сковороди -- це щастя людини в житті, якими шляхами його можна досягти.

Першу лекцію в Харківському колегіумі -- "начальна дверь ко християнскому добродетлю" -- Г.С.Сковорода почав словами:

"нет слаже для человека и нет нужнее, как счастье" (1, 14).

Г.С.Сковорода вважав, що кожна людина має право на щастя; намагання людей до щастя -- це відком природно законне явище. Філософ говорив, що, щастя потрібно шукати дома, в своїй хаті, в самих собі, в своїй країні, в своїй землі.

"Не иди щастія за морем, не прости его у человека, не странствуй по планетам, не волочись по дворцам, не ползай по шару земном, не броди по Иерусалимам... щастію ни от небес, ни от земли зависит" (1, 15).

Щасливою може бути кожна людина, підкреслює Г.С.Сковорода, але потрібно знати в чому воно полягає і знайти правильний шлях до нього. Щастя людини, вчив Г.С.Сковорода, в праці для суспільства, в сумлінному виконанні людського обов'язку і реалізації свого природного покликання в "сродности".

"Он мыслит, -- писал учень і біограф Сковороди М.Ковалинський, -- что щастіе человека состоит в том, что узнив собственную в себе способность, по оной употребить себя в жизни. Так многие богословы были бы, может быть, лучшими стражниками по делам, многие ученые -- разносчиками, многие судьи -- пахарями, военачальники -- пастухами..." (3, 507).

А тому обираючи собі професію, вважав Г.С.Сковорода, людина повинна керуватися на чужих порадах, а виходити із своєї природи, пізнання свого покликання, нахилів здібностей, бо "природа есть первоначальная всему причина и самодвижущаяся пружина" (1, 223).

Людина не може без самопізнання усвідомити головну мету свого життя. І тут на допомогу людині приходять філософія, про що яскраво писав М.Ковалинський, викладаючи думки Г.С.Сковороди.

"Всяк имеет цель жизни, не всяк главную цель, то есть не всяк занимается главою жизни. Иной занимается чревом жизни, то есть все дела направляет, чтобы дать жизнь чреву; иной -- очам, иной -- волосам, иной -- ногам и другим членам тела; иной же -- одежам і прочім бездушным вещам; философія, или люб мудрле, устремляет весь круг для своих на тот конец, чтоб дать жизнь душе нашему, благородство сердцу, святлость мыслям, яко главо всего" (5, 520-521).

Таким чином філософія допмагає кожній людині зрозуміти себе і спрямувати сили на виховання в собі найкращих якостей. Одне із головних завдань морального виховання, говорить Г.С.Сковорода, -- навчити "благодарности". В прирці "Благодарный Ероти" батько домагався від свого сина вчитися насамперед вдячності,

"Сына (часто воптет на мене), сына мой! Ея, учися единыя благодарности. Учися сидиы в дому, летаяы путем, и насылая, и просыпаясь. Ты рожден еси благо, и сия наука есть дщеда природы твоея... Знай, что все протчя науки суть рабыни сая царицы" (7, 147), виходячи з такого трактування, Г.С.Сковорода закликав виховувати молоде покоління благодарним, доброзичливим, щасливим, радощиним, щоб воно могло поєднувати свої особисті інтереси з інтересами інших людей, він вважав, що морально, розумно і вдячною є така поведінка, яка направлена на досягнення свого щастя і щастя других людей. А щастя -- в спорідненій, природовідповідній праці.

Г.С.Сковорода був патріотом своєї вітчизни і вимагав виховання кожної людини патріотом своєї батьківщини. Він вважав, що особисте щастя залежить від щастя народу, а тому кожна людина повинна чесно виконувати свій громадський обов'язок. Значну увагу приділяв філософії, питанню дружби між людьми, він підкреслював, що дружба -- це союз "сродных душ", це відвертість, чесність, щирість людей об'єднаних спільними життєвими інтересами. В листі до Ковалинського він відзначає: "Друг, як кажуть, -- це наше друге я" (5, 277). Дружба сприяє розвитку духовності, полегшує переживання людини в біді. Але "нема нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог... немає нічого більш отруйного від удавного друга" (5, 255). Г.С.Сковорода на запитання Ковалинського, з ким йому товаришувати, відповідав, що товаришувати слід з хорошими людьми "до кого в тайниках серця ти по натурі схильний. Во це краша норма дружби" (5, 263). Він радив Ковалинському шукати друзів серед чесних, трудолюбивих і простих людей. Г.С.Сковорода неодноразово звертав увагу на виховання в дітей поваги до молодших і старших від себе, шанобливого ставлення до батьків і вчителів, "Прежде всех отца и мать почитай и служи им" (1, 73). Із аналізу філософських, літературних, педагогічних творів ми бачимо, що Г.С.Сковорода глибоко розробив теорію навчання, зміст, форми та методи розумового навчання та трудового і морального виховання.

Педагогічна спадщина Г.С.Сковорода мала великий вплив на розвиток освіти на Україні і в Росії в другій половині 18-19ст. і має

величезне значення для розвитку сучасної освіти, сучасної сардел-
ньо загальноосвітньої школи, для відродження національної осві-
ти, для виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Сковорода Григор'Й. Твори в двох томах, Т.1., К.,
Видавництво АН УРСР, 1961.
2. Орест Субтельний. Україна історія. К.,
"Либідь", 1991.
3. Сковорода Григор'Й, К., Наукова думка, 1992.
4. Сковорода.; Д. Лосиц, Жизнь замечательных людей.,
" Молодая гвардия", М., 1972.
5. Сковорода Григор'Й, Твори в двох томах, т.2., К.,
Видавництво АН УРСР, 1961.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на
Україні, К., " Родянська школа", 1991.
7. Антология педагогической мысли Украинской ССР, 4.,
" Педагогика", 1988.